

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 347.961

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.56>

Марина Євгенівна Василенко,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
Сумська філія,
кафедра юридичних дисциплін (доцент);*

<https://orcid.org/0000-0002-2992-6646>,

e-mail : marena.ev@gmail.com

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ НОТАРІУСА ПІД ЧАС УЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

Спираючись на аналіз наукових поглядів учених і норм чинного законодавства, розкрито перелік нотаріальних дій, які уповноважені здійснювати нотаріуси. Запропоновано авторське визначення поняття «нотаріальні дії». Наголошено на важливості забезпечення незалежності нотаріусів у процесі реалізації ними нотаріальних дій. Наведено низку аспектів, що підтверджують цю тезу.

Ключові слова: нотаріус, нотаріальні дії, законність, права, свободи, нотаріальні послуги, незалежність.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Незалежність нотаріуса є основою нотаріальної етики, вона тісно пов'язана із цілим комплексом повноважень, а також підвищеними вимогами щодо етичної культури представників цієї юридичної професії. Осмислення цієї проблеми має важливе значення в контексті забезпечення високої професійної культури нотаріусів, прозорих і справедливих механізмів отримання свідчення про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Стан дослідження проблеми

В останні роки діяльність нотаріусів неодноразово потрапляла в поле зору різних науковців. Так, окремі аспекти цього питання розглядали В. В. Баранкова, П. Д. Біленчук, Л. В. Єфіменко, Н. В. Ільєва, В. В. Комаров, С. С. Сливка, К. І. Федорова, В. М. Черниш та ін. Водночас питання незалежності нотаріуса під час учинення нотаріальних дій не знайшло свого осмислення в науковій літературі та потребує відповідних досліджень щодо з'ясування його сутності.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових поглядів провідних учених та норм чинного законодавства України розкрити сутність і зміст незалежності нотаріуса під час учинення нотаріальних дій. Для досягнення поставленої мети виконано такі *завдання*: розкрити сутність і зміст нотаріальної діяльності; з'ясувати зміст поняття «незалежність»; розкрити значення забезпечення незалежності нотаріуса під час учинення нотаріальних дій.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що науково осмислено характеристику незалежності нотаріуса під час учинення нотаріальних дій, виділено окремі аспекти, пов'язані з незалежністю нотаріуса.

Виклад основного матеріалу

Для початку детально проаналізуємо зміст категорії «нотаріус» в українській правовій доктрині та нормативно-правових актах.

Відмітимо, що відповідно до Закону України «Про нотаріат» нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або здійснює незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Нотаріусом може бути громадянин України, якому присуджено ступінь вищої юридичної освіти не нижче магістра, який володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю¹.

Зазначимо, що законодавець затвердив доволі високі вимоги для громадян, які бажають здійснювати нотаріальну діяльність в Україні, складним є і сам процес отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Взагалі, функції нотаріату можна поділити на дві великі групи: 1) загальносоціальні, які характеризують місце нотаріату в системі органів цивільної юрисдикції та правової системи України; 2) нотаріальні спеціальні, які відображають особливості, специфіку нотаріальної

¹ Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 23.05.2023).

діяльності відносно учасників нотаріального процесу [1]. Окремо можемо виділити світоглядну функцію, яка виникає на основі усвідомлення населенням особистості нотаріуса як високопрофесійного фахівця в царині права, якому довіряють, до якого звертаються за допомогою і який робить свій внесок у формування загальної правової культури населення.

Таким чином, нотаріальні дії – це визначена нормами чинного законодавства сукупність юридично значущих дій, які вчиняються нотаріусом із метою надання нотаріальних послуг. Метою нотаріальних дій є забезпечення, по-перше, дотримання і захисту законних прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб, зокрема матеріального і нематеріального характеру, по-друге, правильності та законності укладення договорів, підтвердження документів та надання інших юридичних послуг, визначених чинним законодавством. Варто зауважити, що в процесі здійснення нотаріальних дій нотаріус має бути незалежним і безпристрасним посередником між сторонами, а також діяти виключно з дотриманням норм чинного законодавства. Зазначене, у свою чергу, забезпечує надійність і законність угод, укладених між сторонами, та допомагає запобігти спробам шахрайства і маніпулювання документами.

Діяльність нотаріуса ґрунтується на певних принципах як фундаментальних основах поведінки. До основних принципів нотаріальної діяльності відносимо:

1) принцип незалежності, який є провідним та основоположним, адже унеможлиблює будь-який зовнішній вплив на нотаріуса у ході вчинення ним нотаріальних дій;

2) принцип компетентності, який постає з вимог, встановлених законодавцем до нотаріусів для детального регламентування їхньої професійної компетентності;

3) принцип людяності та високої морально-етичної культури. Він характеризує малодосліджений вимір діяльності не тільки нотаріусів, але й всієї системи юридичних професій. Так, на міжособистісному рівні людина, яка звертається до фахівця у сфері права, на рівні підсвідомості в першу чергу хоче отримати моральну підтримку, що досягається завдяки тому, що нотаріус слухає людину, співпереживає їй. Це багато в чому залежить від базової ввічливості та людяності фахівця у сфері права.

Наголошуємо, що надважливою засадою діяльності нотаріусів є їх незалежність. Хочемо звернути увагу на те, що категорія незалежності у вітчизняній правовій думці досліджена достатньо поверхнево. Зокрема, дослідники часто звертають увагу на формальне закріплення на рівні нормативно-правових актів формальних інструментів забезпечення незалежності, водночас оминається увагою значний

гносеологічний потенціал морально-етичних основ незалежності. Очевидно, що це питання лежить не лише у сфері нормотворчості, але й у сфері загальної культури, правової культури населення.

Вважаємо доречним наголосити на унікальності функцій нотаріусів порівняно з іншими фахівцями у сфері права. Адже окремі юридичні професії передбачають стійкі вертикальні зв'язки, надання вказівок, виконання доручень, широкий простір для взаємодії з іншими органами державної влади та громадськістю. Діяльність нотаріусів постає у цьому контексті дещо більше самостійною, з порівняно меншим ступенем залежності від інших фахівців.

Необхідно відмітити, що незалежність і неупередженість нотаріуса забезпечуються також через застосування правил обмеження у праві вчинення нотаріальних дій (ст. 9 Закону України «Про нотаріат»). Реалізуючи надані йому законом повноваження, нотаріус не може прагнути особистої користі або реалізовувати свої власні інтереси, а також інтереси своїх близьких родичів. З метою реалізації вимог щодо незалежності й неупередженості нотаріуса ст. 3 Закону України «Про нотаріат» закріплює обмеження правового статусу нотаріуса [2].

У контексті наведеного вважаємо, що не можна зводити неупередженість виключно до кола близьких родичів. Сучасний світ цифрових інновацій відкриває широкі можливості дистанційного спілкування з великою кількістю людей та об'єднання у групи й інші віртуальні спільноти за інтересами, розширює напрями взаємодії, завдяки чому коло знайомих значно розширюється. Це потребує глибокого наукового осмислення з подальшим утіленням у зміні нормативно-правових актів, посадових інструкцій тощо.

Крім того, варто зауважити, що відповідно до Правил професійної етики нотаріусів України нотаріус зобов'язаний уникати будь-якого незаконного впливу на його професійну діяльність, протистояти тиску, бути принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків та відстоюванні професійних прав, їх ефективному використанні в інтересах учасників правовідносин¹.

Аналіз положень Правил професійної етики нотаріусів України підштовхує нас до сутнісного усвідомлення окремих із них. Так, доволі суперечливим є, на наш погляд, формулювання «уникати будь-якого незаконного впливу на його професійну діяльність». Можливо, доцільно розширити це твердження визначенням конкретного алгоритму

¹ Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : наказ М-ва юстиції України від 07.06.2021 № 2039/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21> (дата звернення: 23.05.2023).

дій у разі незаконного впливу, а не лише закріплювати його уникнення як пасивну форму поведінки.

Стосовно принципу незалежності нотаріуса, як зазначає К. І. Чижмарь, варто зважати на забезпечення його функціональної діяльності. Нотаріус має бути вільним від кон'юнктурних міркувань, політичної обстановки та думки керівника органу юстиції, інших посадових осіб. Юридичними гарантіями забезпечення незалежності нотаріуса є, зокрема, безстроковість дії свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, судова процедура оскарження дій нотаріуса [3].

Варто погодитися із точкою зору В. В. Баранкової, що «чинне законодавство не містить норми, яка б закріплювала положення про те, що нотаріус є незалежним під час вчинення нотаріальних дій. Разом із тим абсолютно очевидно, що під час здійснення нотаріальної діяльності нотаріус керується тільки законом і жодні вказівки для нього не є обов'язковими, якщо вони стосуються змісту нотаріальної дії та не відповідають закону. Питання про правомірність вчинення нотаріальної дії або про відмову в її вчиненні розв'язує винятково сам нотаріус у межах законів, що підлягають застосуванню у тому або іншому випадку. Зважаючи на зазначені обставини, нотаріальне законодавство має містити твердження про те, що нотаріуси є незалежними у своїй діяльності й підкорюються тільки закону, діючи лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені законами України» [4].

Висновки

Підсумовуючи, слід зазначити, що забезпечення належного рівня незалежності нотаріуса під час учинення нотаріальних дій має важливе значення: по-перше, для самих нотаріусів, оскільки в такому разі вони мають можливість виконувати свою діяльність поза будь-яким впливом, що є додатковою гарантією забезпечення режиму законності в їх роботі; по-друге, для користувачів послугами нотаріусів, адже незалежність нотаріуса – це запорука дотримання прав і свобод фізичних та юридичних осіб, а також є превентивним заходом від учинення будь-яких протиправних дій (шахрайства, маніпулювання документами тощо).

Наголошуємо на необхідності подальшого наукового осмислення цього питання, проведення круглих столів і конференцій за участі науковців та нотаріусів-практиків, у тому числі в онлайн-форматі, з метою визначення актуальних напрямів співпраці й обговорення проблемних аспектів професійної діяльності, зокрема щодо дотримання принципу незалежності під час учинення нотаріальних дій.

Список бібліографічних посилань: 1. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права*. 2011. № 4. С. 208–212. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_4_34.pdf (дата звернення: 23.05.2023). 2. Баранкова В. В. Проблеми внормування гарантій нотаріальної діяльності // Цивільний процес на зламі століть : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 50-річчю заснування каф. цив. процесу (м. Харків, 20–21 жовт. 2016 р.) / за заг. ред. К. В. Гусарова. Харків : Право, 2016. С. 152–154. 3. Чижмарь К. І. Гарантії нотаріальної діяльності: деякі питання теорії та практики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 4. С. 61–65. 4. Баранкова В. В. Законність нотаріальних актів. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 28–34. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.4>.

Надійшла до редколегії 25.05.2023

Прийнята до опублікування 23.06.2023

Vasylenko M. Ye. Notary independence in the course of notarial acts

Based on the analysis of the scientific views of scholars and the norms of current legislation, a list of notarial acts that notaries are authorised to perform has been provided. The author's own definition of the concept of "notarial acts" has been proposed. The importance of ensuring the independence of notaries in the course of notarial acts has been emphasised. A number of aspects confirming this thesis have been presented.

It has been established that notarial acts are a set of legally significant acts performed by a notary with the aim of providing notarial services as defined by the current legislation. The purpose of notarial acts is to ensure, firstly, the observance and protection of legal rights, freedoms and interests of individuals and legal entities, including those of a tangible and intangible nature, and secondly, the correctness and legality of concluding contracts, confirming documents and providing other legal services as defined by current legislation.

It has been noted that in the course of notarial acts, a notary must be an independent and impartial mediator between the parties, and act exclusively in compliance with the applicable law. This, in turn, ensures the reliability and legitimacy of transactions concluded between the parties and helps to prevent attempts at fraud and manipulation of documents.

It has been generalised that ensuring the appropriate level of notary independence in the course of notarial acts is important: firstly, for notaries themselves, since in this case they are able to perform their activities free from any influence, which is an additional guarantee of ensuring the regime of legality in their work; secondly, for users of notaries' services, since notary independence is a guarantee of observance of the rights and freedoms of individuals and legal entities, and is also a preventive measure against any unlawful acts (fraud, document forgery, etc.).

Key words: notary, notarial acts, legality, rights, freedoms, notarial services, independence.

